El concepte de la renda de la terra i el capitalisme en l'agricultura*

per A. Cutler

El concepte de renda de la terra a El capital

El concepte de renda de la terra és usat a *El capital* en relació amb dos modes de producció, el feudal i el capitalista. Quant al mode de producció feudal, la renda de la terra és una relació de producció, això és, defineix el mode en què el producte excedent és extret per la classe dirigent i més en general delimita el caràcter del procés de treball en el mode feudal. Al contrari, en el mode de producció capitalista el mode d'extracció del producte excedent és la plus-vàlua, i la renda n'és una forma.

En el mode de producció feudal la renda de la terra és una relació entre la classe dirigent jerarquitzada, la noblesa feudal i el camperolat, mitjançant la qual aquest «deu» una porció del seu producte excedent a aquella. Aquesta relació és caracteritzada decisivament per l'absència de separació entre els productors directes i els mitjans de producció. És cert que, sigui quina sigui la forma de la renda en ús, en els casos de la renda en espècie o en diner, el camperol roman l'interventor i supervisor de la producció, mentre que en el cas de la renda en treball, el camperol utilitza els seus propis mitjans de producció a la terra del senyor. Una correlació important d'aquesta relació és que la renda sota el feudalisme no pot, per definició, ésser regida per cap mecanisme general de determinació, no hi ha cap raó, per exemple, per la qual els nivells de renda en termes de producte excedent hagin d'ésser comparables en àrees diferents. A més, la renda no pot ésser referida a cap mecanisme econòmic directe, ja que mentre la reproducció del camperolat podria posar un límit abstracte als nivells del producte excedent extret en forma de renda, cap mecanisme econòmic no pot definir l'abast precís de la renda.

La concepció de la renda en el cas del mode de producció capitalista és necessàriament força distinta. Marx parla de dues formes de renda en el mode

* L'original anglés d'aquest article es troba a «Critique of Anthropology», núms. 4-5, 1975, ps. 72-89. Agraïm l'amable autorització de l'autor per a publicar-lo aquí.

de producció capitalista; la primera, l'única forma de renda reconeguda per l'economia clàssica, segueix els escriptors clàssics en anomenar-la renda diferencial; la segona, que és específica de l'argument de Marx, l'anomena renda de la terra absoluta. La renda diferencial es presenta en una situació en la qual hi hagi un producte desigual de dues iguals aplicaciones de capital i on la composició orgànica sigui constant. Aquí Marx es fa ressò, explícitament, de la formulació de Ricardo: «Ricardo té raó en l'observació següent: "La renda és sempre la diferència entre el producte obtingut per l'ús de dues quantitats iguals de capital i treball..."».[1] La renda diferencial no és aleshores limitada a cap esfera concreta d'operació, essent aplicable per exemple a matèries primeres, fonts d'energia i habitatges urbans així com a l'agricultura. Igualment, la renda diferencial pot prendre una pluralitat de formes distintes; pot anar directament al terratinent, i aquí tot el benefici excedent derivat de les condicions que permeten que la productivitat «per damunt de la mitjana» sigui acumulada pel terratinent i que l'arrendatari es quedi amb el benefici mig determinat per la competència capitalista; pot ésser apropiat directament pel propietari de la terra en tant que el propietari emprèn la producció capitalista, i en aquest cas la renda només es presenta separada del benefici en la formació del preu de compra de la terra;[2] finalment, l'estat pot apropiar-se la renda diferencial mitjançant l'exercici d'un monopoli en la tinença de la terra.[3] En condicions competitives, només l'estat o la tinença privada tenen l'efecte d'igualar els nivells de benefici i és el cas de la tinença privada el que és assumit a *El capital*. Així, el que és clar, pel que fa a la renda diferencial, és que és diametralment oposada a la renda feudal de la terra. La renda diferencial implica una relació amb un tipus de benefici mitjà, el qual permetrà un tipus consistent de renda en l'agricultura regida per la fertilitat diferencial del sòl i igualment que aquesta fertilitat diferencial fonamenti la capitalització de la renda com una forma de rèdit. En aquest sentit, la renda de la terra diferencial i el preu de la terra no difereixen fonamentalment de la possessió d'equitats.[4] La renda diferencial no és, per aquesta raó, una relació de producció sinó que depèn de la formació de les relacions de producció capitalistes.

Els economistes clàssics han limitat el concepte de renda a la renda diferencial, però Marx introdueix el concepte de *renda absoluta de la terra*. La renda absoluta de la terra sembla derivar de dues fonts heterogènies, la propietat privada de la terra estableix un monopoli que permet carregar una renda addicional a més de la renda diferencial que representa un monopoli del preu de les

1. Karl MARX, *El capital*, vol. III (Moscou, Foreign Languages Publishing House, 1962), p. 643.

2. En aquest cas els beneficis no són igualats; un exemple d'això és l'operació de la concessió de terra a l'Amèrica del s. XIX.

3. En aquest punt, vegeu V. I. LENIN, *The Agrarian Programe of Social Democracy in the First Russian Revolution 1905-1907*, Obres escollides, vol. 13, i B. HINDESS, *Lenin and the Agrarian Questions in the First Russian Revolution*, «Theoretical Practice», núm. 6 (maig de 1972).

4. El preu de la terra seria igual a la renda anual $\frac{100}{\text{taxa d'interès}}$.

mercaderies agrícoles. El monopoli del preu, tanmateix, no és simplement subjecte a una determinació «extraeconòmica» ja que és igualment basat en les condicions de producció en l'agricultura. Aquí Marx argumenta que la composició orgànica del capital és menor en l'agricultura que en la mitjana dels altres sectors de la producció capitalista. Això significa que el valor de les mercaderies agrícoles excedeix el seu preu de producció. Sota les condicions de competència capitalista el benefici «per damunt de la mitjana», generat en l'agricultura per aquesta baixa composició orgànica, podria ésser eixugat, però com que hi ha un monopoli en la tinença de la terra, el terratinent pot mantenir aquest benefici excedent. La diferència entre el valor de les mercaderies agrícoles i llur preu de producció és així la renda absoluta de la terra.

En aquesta anàlisi Marx s'esforça a esbossar una teoria del preu de monopoli en l'esfera de l'agricultura. Tanmateix, el mode precís d'aplicació d'aquest concepte ha d'ésser considerat fallaç. El problema central en l'argument de Marx es refereix a la determinació dels límits del preu monopolístic, això és, per què seria fixat al valor de les mercaderies agrícoles. Pel fet d'ésser un monopoli, en el sentit que Marx dóna al terme, l'agricultura no és subjcete als constrenyiments de la competició econòmica. Per aquesta raó és difícil de veure per què, per exemple, les mercaderies agrícoles no poden ésser venudes per damunt del seu valor. Marx argumenta que el límit a la renda absoluta de la terra ha de trobar-se en el constrenyiment exercit per les competicions exteriors: «Però hom podria demanar-se: si els béns arrels faculten de vendre el producte *per damunt* del seu preu de cost, *al* seu valor, per què no facultarà també de vendre el producte *per damunt* del seu valor, a un preu monopolístic arbitrari? En una petita illa, on no hi ha cap negoci de blat, el blat, aliment com qualsevol altre producte, podria ésser venut inqüestionablement a un preu monopolístic, és a dir, a un preu només limitat per l'estat de la demanda, això és, de la *demanda suportada per la capacitat de pagament,* i d'acord amb el nivell de preus del producte subministrat, la magnitud i l'abast d'aquesta demanda efectiva pot variar enormement».[5] El recurs a la competició exterior, tanmateix, no resol res; si hi ha d'haver importació lliure de mercaderies agrícoles exteriors, el resultat de la competició serà sempre fixar el preu del mercat de les mercaderies agrícoles al seu valor. Paradoxalment, l'única manera en la qual aquest raonament podria reeixir seria si la importació de mercaderies agrícoles exteriors es limités a fixar els preus del mercat al valor de les mercaderies agrícoles en el propi país. Això, tanmateix, traspassaria el factor determinant de l'economia a l'exercici d'un poder estatal.[6]

5. Karl MARX, *Theories of Surplus-Value,* segona part (Londres, Lawrence & Wishart, 1969), p. 332.

6. Vegeu en aquests punts la crítica de la renda absoluta presentada per A. EMMANUEL a *Unequal Exchange* (Londres, New Left Books, 1972), ps. 218-9.

La renda de la terra i el mode de producció capitalista

La distinció crucial entre renda de la terra sota els modes de producció feudal i capitalista és, per tant, que la renda de la terra és desplaçada d'una relació de producció a una forma de plus-vàlua. Les implicacions d'això són que mentre la renda de la terra és un rèdit és necessàriament subjecte a la regulació del poder estatal. Aquesta situació, tanmateix, ha d'ésser qualificada respecte a les condicions de la producció agrícola prevalents als països capitalistes avançats.

La formació d'un mercat mundial per a les mercaderies agrícoles és un efecte progressiu de la penetració del capitalisme en l'agricultura. Els mercats nacionals són protegits per un element de la renda diferencial aplicat a escala mundial, la ubicació de la terra. Els costos dels transports, per tant, entren clarament dins els efectes retardadors de la formació d'un mercat mundial. Tanmateix, el desenvolupament d'un mercat mundial té l'efecte d'incrementar la competició i disminuir els preus de les mercaderies agrícoles. Això significa que el manteniment d'un monopoli dels preus per a les mercaderies agrícoles només pot ésser efectuat mitjançant el manteniment artificial d'un preu per damunt del del mercat mundial per a les mercaderies agrícoles. Sens dubte, té diversos efectes deleteris en el desenvolupament del mode de producció capitalista als estats nació en adoptar polítiques que afavoreixen els terratinents. L'efecte principal serà que si les mercaderies agrícoles són venudes a un preu superior als competitius, l'efecte serà un increment dels salaris. Com que la força de treball es reprodueix respecte a una sèrie de mercaderies de les quals certes mercaderies agrícoles en són un component clau,[7] qualsevol puja dels preus ha d'ésser tractada en termes d'una deducció dels beneficis. Igualment, la protecció de l'esfera agrícola implica el manteniment d'una proporció més alta de la força de treball en l'agricultura que té igualment l'efecte de tendir a apujar els salaris.

És clar que, naturalment, els països capitalistes avançats han protegit la pròpia producció agrícola, però aquesta no ha estat acompanyada per la protecció dels terratinents. Això ha derivat dels intents de la classe dirigent de consolidar aliances de classe antiproletàries.[8] El domini del capital industrial i més tard del financer han fet així impossible mantenir les condicions de la tinença de la terra que caracteritzaven fases anteriors del desenvolupament capitalista.

El procés de treball en l'agricultura capitalista

Un aspecte clau en l'argument avançat per Marx en la qüestió de la renda de la terra absoluta fa referència a l'endarreriment tècnic conseqüent que caracteritza la producció agrícola. Tanmateix, si cal fer algun contrast significatiu entre les condicions de l'agricultura als països capitalistes avançats i a aquells

7. Clarament, només aquelles mercaderies que figuren en la reproducció de la força de treball són pertinents ací, això és, en són excloses les mercaderies de «luxe».
8. Els exemples més clars són França i el Japó.

dominats per l'imperialisme, cal demostrar la manera en què el desenvolupament del capitalisme en l'agricultura ha menat a certes transformacions crucials en el procés de treball.

Els conceptes que analitzen el procés de treball són desenvolupats per Marx a la part IV del volum I d'*El capital*. Ací Marx contraposa en l'esfera de la producció industrial el procés de treball artesà al de la indústria capitalista. Els processos de treball difereixen de forma crucial en el fet que en el procés de treball artesà la posició constant del menestral aboca al fet que les transformacions en els mitjans de producció es limitin a aquelles que reprodueixen la posició del menestral. Per exemple, les millores en les eines són compatibles amb el procés de treball artesà, però el desplaçament del treball artesà pel maquinisme combinat amb el treball no qualificat no ho és.[9] El trencament amb el procés de treball menestral té dos efectes crucials, la possibilitat que s'estableix d'una entrada contínua dels fruits de la recerca científica i tècnica en la producció, i també la mecanització del procés de treball que possibilita un treball continu.

Aquesta transformació és dirigida per l'esfera industrial, ja que l'agricultura presenta grans problemes intrínsecs per al desenvolupament d'un procés de treball capitalista. El problema principal és que certs aspectes clau de la producció agrícola continuen plantejats. Per exemple, el caràcter de les condicions del sòl i del clima són constrenyiments òbviament ineludibles. Tanmateix, la producció capitalista en l'agricultura tendeix contínuament a minimitzar aquest plantejament previ, el del sòl i el clima combatuts per fertilitzants, espargidors i irrigació, unes tendències vers l'establiment d'un procés continu representat pel desenvolupament de l'agricultura fabril.

Des d'aquest punt de vista el procés de treball menestral roman totalment dominant als països del «Tercer Món» amb l'efecte que la producció agrícola resta lluny d'aquelles prevalents als països capitalistes avançats, essent precisament la contribució principal a una major producció la d'aquells elements que transformen aquest plantejament previ del sòl: la irrigació i els fertilitzants químics.[10]

La pagesia en un mode de producció capitalista

Si la producció menestral roman dominant en el sector agrícola dels països del «Tercer Món», aquests són igualment caracteritzats per una absència de separació completa entre els productors directes i els mitjans de producció, en un sentit ampli la pagesia roman una classe social. L'absència d'aquesta sepa-

9. És per aqueixa raó que les distincions entre treball qualificat i no qualificat són necessàries ideològicament sota el mode de producció capitalista.

10. Els rendiments en l'agricultura americana de les collites de gra alimentari (blat i arròs) són aproximadament sis vegades el nivell assolit a l'Índia; vegeu R. REVELLE, *Food and Population*, «Scientific American» (setembre 1974); l'estimació de l'autor de la contribució al rendiment dels elements diferenciants apareix a la pàgina 165 de l'article, la irrigació dóna la contribució major i els fertilitzants químics la segona.

ració té com a efecte limitar la font de treball en les explotacions camperoles als membres de la família. Certs efectes clau resulten d'aquesta situació.

Com que la família és la font de treball, la producció no es basa en la reproducció de la força de treball, sinó en la reproducció del treball de la unitat de producció. Això en concret té un efecte crucial en el nivell de la renda de la terra. En el cas de l'agricultura capitalista, el treball assalariat ha d'ésser remunerat al preu corrent de la reproducció de la força de treball, per tant si es contracta per a un període superior al del normal «dia feiner», el desembossament de capital ha d'augmentar necessàriament. La producció camperola, d'altra banda, perquè utilitza el treball familiar i perquè el seu objecte és la reproducció del treball d'aquesta unitat, no fa una separació entre el treball necessari i el suplementari. Per aquesta raó és cert que generalment la taxa efectiva de remuneració del treball camperol és substancialment inferior al de la força de treball en condicions comparables. La base del treball familiar, per tant, és tècnicament regressiva, ja que si la taxa de remuneració es basa en el fet que el treball familiar «no costa res», aleshores el productor camperol es queda necessàriament endarrerit respecte al pagès capitalista, per a qui els increments en la taxa de remuneració de la força de treball constitueixen un incentiu per a desplaçar la mà d'obra amb els mitjans de producció.

Tanmateix, és important insistir que l'agricultura camperola no constitueix un mode de producció i que tampoc no és intrínsecament oposat al capitalisme. Respecte a això, per exemple, els autors que segueixen la teoria de Chayanov sobre l'economia camperola [11] han tendit a caracteritzar l'agricultura camperola per una diferenciació cíclica més que per la diferenciació entre el pagès capitalista i el proletari.[12] I és així perquè, tot seguint l'argument de Chayanov, els sembla que el nivell de subsistència i la quantitat de terra conreada depenen de la proporció entre els treballadors adults i infantils i els adults i infants que no produeixen dins la família. La posició d'una unitat de producció camperola dependria per tant d'un cicle demogràfic que assoliria el nivell més alt quan la proporció entre els membres productors i els no-productors fos la més elevada. Tanmateix, en si mateix aquest argument no pot bastar per a una anàlisi del camperolat. Chayanov argumenta correctament que els mitjans de càlcul són distints en el cas de la unitat camperola, de manera que per exemple, donat que el treball dels obrers en la unitat és el recurs primari «lliure», les collites seran seleccionades en base a la intensitat de treball i particularment des del punt de vista de repartir la feina al llarg de tot l'any.[13] L'objecte de Chayanov, tanmateix, és l'anàlisi del procés de treball en l'agricultura camperola. El manteniment del càlcul no-capitalista depèn precisament de si l'objecte de reproducció de la subsistència pot ésser assolit sense referència a la dominació del sector capitalista. La penetració creixent en el mercat capitalista té com a efecte

11. A. V. CHAYANOV, *On the Theory of Peasant Economy* (editat per D. Thorner, B. Kerblay i R. E. F. Smith, D. R. Irving Homewood, Illinois 1966).

12. Per a un intent d'aplicació de la teoria de Chayanov d'una forma *narodnik*, vegeu T. SHANIN, *The Awkward Class* (Oxford University Press, 1972).

13. CHAYANOV, p. 40.

que els camperols esdevinguin dependents no del càlcul camperol i de les condicions de producció en la unitat pagesa, sinó més aviat dels preus relatius de subsistència respecte als diners produïts per les collites. Si als camperols els és impossible trobar la pròpia subsistència en el treball dedicat a la producció de collites de subsistència, aleshores el conreu de les produccions comercials és l'alternativa necessària, com més alt sigui el preu relatiu de la collita de subsistència, una proporció major del treball camperol s'ha d'esmerçar en la collita *cash*. En aquest context el cicle demogràfic pot funcionar per a facilitar els mitjans interns de diferenciació dins el camperolat, ja que el desenvolupament de la competició capitalista amb les unitats camperoles tendirà a crear les condicions per a la unitat camperola en el cim del cicle demogràfic per a adquirir més terra i igualment per a aprofitar al màxim les possibilitats de la producció camperola, combinant així la producció camperola amb l'arrendament del treball assalariat com a forma capitalista «transitòria». Per aquesta raó l'anàlisi interna del procés de treball camperol és insuficient per a dibuixar cap conclusió sobre la velocitat i el caràcter de la diferenciació dins la pagesia.

Tanmateix, on la producció camperola subsisteix, l'efecte del temps de més esmerçat per damunt del de l'apropiat a les condicions capitalistes és apujar els nivells de renda. Naturalment, com assenyala Chayanov, aquesta afirmació pot ésser matisada respecte a l'escassesa relativa de terra: «En àrees on hi ha una vasta quantitat de terra, on el pagament del treball net a les explotacions camperoles no és inferior als sous i on les explotacions operen a una intensitat òptima, l'explotació camperola, si ha de pagar una renda, no en pagarà més que les explotacions capitalistes, i més probablement prendrà terra només en quantitats menors. En àrees superpoblades, tanmateix, i de cara a establir el seu equilibri intern, l'explotació camperola es veu forçosament obligada a la intensificació per damunt de l'òptim; així, on el pagament en els sectors usuals de les explotacions camperoles és inferior als salaris de les capitalistes, l'explotació camperola considerarà preferible pagar una renda molt més alta que la renda capitalista...» [14] La renda excedent deriva de la capitalització del treball excedent del camperol, a més de les condiciones capitalistes «mitjanes». És clar que a la majoria dels països del «Tercer Món» hi prevalen les condicions de treball excedent i de superpoblació, el problema resta en el fet de per què el camí pres pels països capitalistes avançats no hi ha estat emprès. Ací, una àrea crucial és la formació del mercat mundial de les mercaderies industrials. Això ha menat a la translació de la composició orgànica del capital que preval als països capitalistes avançats als països del Tercer Món i conseqüentment a una tendència a apujar els nivells mínims de capital requerits per a promoure la producció capitalista en diversos sectors clau industrials. Aquesta afirmació ha d'ésser, tanmateix, matisada en el sentit que el sector industrial no es basa en una recerca neoclàssica d'alternatives òptimes, sinó que és promogut sobre la base d'un avantatge per a les unitats individuals dels alts nivells de desocupació i infraocupació urbans i rurals. (La industrialització capitalista és promoguda necessàriament

14. *Ibid.*, p. 235.

per les *empreses*; per tant, no hi ha cap «garantia» que les condicions de reproducció de l'empresa seran, d'alguna manera, equivalents a les condicions de la reproducció expandida del capital industrial al nivell del capital social total, on la limitació en el mercat propi és clarament un obstacle.)[15] Per aqueixa raó les condicions de superpoblació relativa són sostingudes a les àrees rurals, i són aquestes precisament les condicions que tendeixen a apujar les rendes.

Formes de tinença

Les formes dominants de tinença accentuen les limitacions en la separació entre els productors directes i els mitjans de producció. Per un costat, l'existència d'extenses hisendes, combinada amb el manteniment de les parcelles camperoles, és usada en particular com a mecanisme per a mantenir les fonts de treball vinculades a la terra. Novament, l'efecte de l'agricultura camperola és deprimir els salaris per sota del nivell necessari per a la reproducció de la força de treball, i així mateix, com que la producció camperola es basa en la reproducció del treball, engendra mitjans de pagament de la mateixa manera que tots dos incrementen els nivells d'explotació i limiten el desenvolupament del mercat propi.

Parceria, o el que Marx anomena *métayage,* presenta una altra forma de separació parcial que Marx tracta com una forma transitòria de l'agricultura capitalista. «Podem considerar com una forma transitòria de la forma original de la renda a la renda capitalista el sistema *métayer,* o *shore cropping,* sota el qual el gerent (el pagès) proporciona treball (el seu o el d'altres) i també una porció del capital circulant; el terratinent, a banda de la terra, una altra porció de capital circulant (per exemple, el ramat); i el producte es divideix entre el tinent i el terratinent en proporcions definides que varien de país a país. Per l'altre costat, la part així apropiada pel terratinent no condueix a la forma pura de renda. Pot incloure l'interès del capital que ell ha avançat i una renda excedent. Pot absorbir també pràcticament tot el treball excedent del pagès, o deixar-li'n una part més o menys gran. Però essencialment, la renda ja no apareix ací com la forma normal de la plus-vàlua en general. Per una part, el mitger si empra el seu propi treball o el d'altres és per a reclamar una porció del producte, no en qualitat de treballador, sinó com a posseïdor d'una part dels instruments de treball, com a capitalista de si mateix. De l'altra, el terratinent reclama la seva part no exclusivament sobre la base de la seva possessió de la terra, sinó també com a prestamista de capital.»[16]

Si bé Marx tracta el *métayage* com una forma transitòria, és en part a causa de la seva assumpció que l'arrendatari és un arrendatari protocapitalista, en la línia dels anglesos. Tanmateix, on el *métayage* és la forma de tinença i la producció i el càlcul camperols persisteixen, el resultat és un increment en els nivells de renda per les raons exposades més amunt, i així mateix una forma

15. En aquest punt vegeu G. KAY, *Development and Underdevelopment* (Londres, Macmillan, 1975), p. 130.
16. *El capital,* vol. III, p. 783.

de tinença que fomenta l'explotació màxima. En aquestes condicions de *métayage* el terratinent pot extreure un producte excedent que no podria ésser obtingut en condicions de producció capitalistes amb un ús equivalent de capital, i pot alhora extreure el preu màxim per als productes de subsistència en condicions de superpoblació. En aquestes condicions doncs, el *métayage* tendeix a autoreproduir-se.

Conclusió

És possible retornar ara a la qüestió que havíem posada al principi i suggerir una solució temptativa. El concepte de renda de la terra absoluta és desplegat a *El capital* per a analitzar les condicions sota les quals les mercaderies agrícoles podrien ésser excloses de la formació d'una taxa de benefici mitjana en condicions de capitalisme competitiu i com aquest excedent seria apropiat pels terratinents. S'ha demostrat que els arguments econòmics adduïts per Marx eren insostenibles per la raó general que els resultats de les condicions competitives a escala mundial haurien de produir el mateix resultat contínuament: a saber, la venda de les mercaderies agrícoles al seu valor, que se suposava així mateix consistentment superior al preu de producció. El desenvolupament de l'agricultura als països capitalistes avançats és acompanyat d'una debilitació progressiva de la posició dels terratinents (almenys en l'esfera de l'agricultura), i d'uns increments continus de la productivitat del treball en l'agricultura.

Als països capitalistes avançats, si bé la marxa i la magnitud difereixen d'un estat-nació a l'altre, l'erradicació de la pagesia s'ha produït. En contrast, els països del «Tercer Món» mostren un quadre força distint. Si bé la separació dels mitjans de producció resta incompleta, el feudalisme és així mateix essencialment erradicat. Respecte als problemes de la renda de la terra, per tant, no podem dir que tractem de la renda feudal, perquè les condicions de tinença en general exclouen un dret al producte excedent d'una forma legal que no sigui la definida per les relacions contractuals capitalistes. D'altra banda, és clar que la producció camperola és distinta de les condicions de producció capitalistes en termes de procés de treball i de les condicions de càlcul. Aquesta és una distinció que fonamenta l'equivalent a la renda de la terra absoluta de Marx: el terratinent que arrenda la terra a un camperol pot apropiar-se el temps laboral excedent que un camperol és disposat a fer per la mateixa remuneració en valors d'ús com a treballador assalariat. Aquest excedent pot ésser capitalitzat en el cas del treball assalariat i expressat com una renda diferencial en el sentit clàssic. Per exemple, si el terratinent en un sistema de *métayage* proporciona capital a un camperol, el treball excedent capitalitzable podria ésser comparat amb el guany que podria obtenir de l'ús de la força de treball emprant el mateix capital: la part de la collita del terratinent podria comprar una certa quantitat de força de treball. Si, com hem argumentat, el producte d'aquest treball és per davall del preu del producte excedent, constitueix una renda subministrada per la combinació de la propietat privada de la terra i la separació par-

cial dels productors directes dels mitjans de producció. El sorgiment d'una renda distinta d'aquella derivada de la fertilitat diferencial del sòl deriva de la combinació de les relacions de producció capitalistes que dominen la reproducció del mode de producció, amb la limitació de la separació dels productors directes dels mitjans de producció. Aquesa renda «absoluta» deriva així de la comparació de les dues sèries de condicions.

La dominació de relacions de producció capitalistes deriva de les condicions imposades a les nacions del «Tercer Món» pel desenvolupament d'un mercat capitalista mundial de mercaderies industrials i agrícoles. Les condicions de superpoblació creades per aquesta estructura apugen contínuament els preus de les mercaderies agrícoles i apugen així mateix la renda excedent que hem vist, perquè com més gran és el nombre de camperols que entren en un intercanvi amb els terratinents, més gran és la part que pot ésser apropiada per aquests del temps extralaboral condicionat pel mode camperol d'organització del procés de treball. Aquest obstacle al desenvolupament d'un procés de treball capitalista no és en aquest sentit distint de les condicions sota les quals l'agricultura camperola es va batre en una acció de reraguarda als països capitalistes avançats. La distinció reposa en el fet que les condicions de la producció capitalista a escala mundial han accelerat el desenvolupament desigual entre els estats-nació capitalistes avançats i els règims burgesos subordinats del «Tercer Món». És aquest desenvolupament desigual el que paradoxalment contraposa la composició orgànica del capital dels països capitalistes avançats als processos de treball precapitalistes com a mitjans d'extracció del guany que suposa sobre el treball camperol.

(Traducció de J. M. Muñoz i Lloret)